

„ИЗ ИСТОРИЯТА НА РУСКО-БЪЛГАРСКИТЕ
ЛИТЕРАТУРНИ ВРЪЗКИ“ ОТ БОНКО АНГЕЛОВ

Кн. 2. С., 1980

В своята дългогодишна изследователска работа Б. Ст. Ангелов отделя специално внимание на проблема за началото и развитието на руско-българските литературни връзки. Плод на този траен научен интерес е излязлата наскоро книга „Из историята на руско-българските литературни връзки“ (С., 1980). Трудът е предшествуван от редица ценни студии, посветени на отделни периоди и страни на този важен процес в историята на литературите на руси и българи, а през 1972 г. излиза книга 1 от настоящото изследване — „Из историята на руско-българските литературни връзки“. С., 1972, 163 с.¹ Така появата на едно по-цялостно проучване е закономерен резултат от продължителната работа върху проблема, от една страна, а, от друга страна, обуславя неговото високо научно ниво.

По своята вътрешна структура книгата на Б. Ст. Ангелов може условно да се раздели на четири основни части: проникване на старобългарски съчинения в старата руска литература; критически преглед на изследвания, свързани с руско-българските литературни връзки; влияние на творби от старата руска литература върху старобългарски съчинения и накрая изследвания, посветени на заслугите на руската славистична наука към историята на старата българска литература. Измежду публикациите, намерили място в книгата на Б. Ст. Ангелов, особено впечатление със своята задълбоченост, много-странност и обем правят изследванията „Слово о полку Игореве“, „История славяноболгарская и руската славистична наука до Освобождението“ и „История славяноболгар-

¹ Из историята на руското книжовно проникване у нас (XI—XIV в.). — Изв. Инст. за бълг. лит., кн. 3, 1955, с. 37—65; Из историята на руското културно влияние в България. — Изв. Инст. за бълг. лит., кн. 6, 1956, с. 291—325; К вопросу о начале русско-болгарских литературных связей, ТОДРЛ т. XIV, М. — Л., 1958, с. 132—138; Йосиф Флавий в южнославянских литературах, ТОДРЛ, т. XIX, М. — Л., 1963; Из историята на старата българска, руска и сръбска литература. Кн. 2. С., 1967, с. 274—276.

ская и славянската историография през XVIII в.“ (с. 79—132).

Студията „Слово о полку Игореве“ се явява нов етап в проучванията на автора за проникването на това бележито произведение на староруската литература в българския културен и литературен живот от Освобождението до наши дни.² Събрал богат материал по проблема, Б. Ст. Ангелов изяснява няколко основни момента, свързани с усвояването на „Слово о полку Игореве“ на българска почва: преводаческа дейност, влияние на Словото върху творчеството на български възрожденски писатели, оценка на творбата от наши културни деятели, „Слово о полку Игореве“ и други старославянски творби.

Първият превод на бележитото руско съчинение на български език излиза през 1863 г. в Москва и е дело на видния наш възрожденски писател и деец Р. Жинзифов. Б. Ст. Ангелов обстойно се спира на този превод, тъй като с него се събужда и трайният интерес на българската читателска публика към творбата. Авторът изнася ценните бележки на Р. Жинзифов за Словото, поместени като предговор към изданието на превода. Съпоставяйки Жинзифовия превод с автентичния текст на творбата, Б. Ст. Ангелов изтъква тежката фраза и някои отклонения от оригинала, допуснати от Р. Жинзифов. Самият преводач е съзнавал слабостите на своята работа и е препоръчвал на по-вещи лица да подложат на оценка неговия превод, което би спомогнало по-нататъшната работа по популяризацията на „Словото“ сред българската читателска среда. „Пожеланието на Жинзифов, пише Б. Ст. Ангелов, остава без отзвук — минават десетки години, а втори превод на словото у нас не се появява“ (с. 84). Авторът посочва и оценката, която Л. Каравелов дава на Жинзифовия превод, разкриваща литературните вкусове на видния наш писател.

Втори в хронологичния ред на преводите на Словото е този на учителя Еф. Каранов, публикуван през 1898 г. в юстендлийския „Литературно-научен сборник“. Преди това Б. Ст. Ангелов отбелязва обнародването на руския текст по страниците на силистрен-

² Подробна библиография на изследв. на Б. Ст. Ангелов върху „Слово о полку Игореве“ вж. в настоящата книга, с. 113.

ското списание „Мисъл“ през 1886—1887 г., както и намерението на редакцията да напечатат превод на български език, останало неосъществено.

Новият превод на Еф. Каранов въпреки изричната уговорка в предговора, че се заема с тази задача с цел да изправи слабостите на Жинзифовата работа, по същество не постига желанния резултат. Б. Ст. Ангелов посочва редица пасаж, от които ясно личи „негрижливото отношение на преводача към руския текст“ — неточности, липса на поетична сила, вмъкване на нови мисли, размествания в текста. Като достойнство на превода той изтъква неговия жив и съвременен български език.

По-нататък Б. Ст. Ангелов се спира на появилия се през 1907 г. прозаически превод на Словото, извършен от Бойчо Липовски (псевдоним на Никола Василиев). Стремешът на преводача да се придържа възможно най-близко до смисловото съдържание на руския текст постига нужното — тук отклоненията са много по-малко, отколкото в стихотворните преводи на Р. Жинзифов и Еф. Каранов. По общото заключение на Б. Ст. Ангелов „този превод предава много по-добре съдържанието и поетическите достойнства на Словото“ (с. 89).

Отделни части от „Слово о полку Игореве“ се появяват в различни български периодични издания и учебни пособия. Специално отбелязва Б. Ст. Ангелов превода на частта „Плач на Ярославна“, вероятно дело на Р. Славейков. Този кратък откъс от „Словото“ е най-издържаният в поетическо отношение български превод до края на XIX в.

Интерес към староруската творба проявява и П. Р. Славейков. Б. Ст. Ангелов посочва два опита на Славейков за превод на „Словото“, запазени в неговия архив.

Своеобразен връх в популяризаторската работа по „Слово о полку Игореве“ отбелязва преводът на Л. Стоянов, направен през 1955 г., по който превод творбата е позната на основната маса от българската читателска публика.

Следващата част на изследването си Б. Ст. Ангелов посвещава на друг интересен момент от битуването на Словото в българска среда — въздействието и отгласа му в нашата художествена литература до Освобождението. С убедителни примери из творчеството на Г. С. Раковски авторът доказва мисълта си за косвено (тъй като липсват указания за пряко) влияние на Словото върху нашия писател. Като фактор за такова влияние той посочва книгата на Ю. Венелин, която Раковски познавал и високо ценял.

И при П. Р. Славейков също липсват свидетелства за това, че той е познавал цялостния текст на поемата, но по някои странични факти и най-вече по някои пасаж в творби на поета — „Бойка войвода“, „Кракра Пернишки“ и др. — се съзират известни реминисценции от образния свят на Словото.

От същия характер е въздействието на поемата върху творчеството на друг наш значителен възрожденски поет — Н. Козлев. Според Б. Ст. Ангелов Козлев е познавал руския текст на „Слово о полку Игореве“ независимо от Жинзифовия превод от 1863 г. Изнесените от него съпоставки между отделни пасаж из „Черен арапин и хайдут Сидер“, „Падание на българската стара държава“ и съответният текст на словото показва в каква степен нашият писател се е повлиял от староруската творба.

Силно въздействие от поемата изпитва и нейният пръв преводач Р. Жинзифов, заемайки образи, сравнения, мисли. Особено силно се чувства това влияние в Жинзифовите стихотворения „Гусляр в събор“, „Просъяк“ и „Молитва“, и трите отпечатани през 1862 г.

Като следващ етап в проникването на „Слово о полку Игореве“ в българската култура Б. Ст. Ангелов изтъква отношението и оценките, които български деятели му дават. Пръв отзив за творбата се появява през 1848 г. на страниците на „Цариградски вестник“, бр. 13. Според автора твърде вероятно е тази статия да е дело на Ив. Богоров, който по това време е редактор на вестника. В края на книгата си той дава статията като приложение.

Положителното отношение на неизвестния автор на отзива се подкрепя в предговорите към първите български преводи — Жинзифовият от 1863 г., този на Еф. Каранов от 1898 г., възторжената статия на Б. Липовски от 1907 г. За българските културни дейци от преди и след Освобождението древността на поемата е във всякакво съмнение, те остро се противопоставят срещу теорията за нейното късно възникване. Като изолиран пример в това отношение Б. Ст. Ангелов посочва мнението на М. Арнаудов, като отбелязва, че нашият учен е силно повлиян от френския славист Андре Мазон.

Изследването си върху „Слово о полку Игореве“ Б. Ст. Ангелов завършва с изясняне на материал из различни старославянски творби — руския хронограф от 1512 г., Слово за княз Лазар по няколко редакции, Слово от Даниил Заточеник и др., които по ритмика и строеж напомнят художественото изграждане на поемата. С това авторът обосновава тезата за древността на „Слово о полку Игореве“, изхождайки от мисълта за еднаквостта на литературните принципи по време на написване на творбата.

Сходни по тематика със студията „Слово о полку Игореве“ са изследванията „Руски летописец от 1627 г.“ (с. 35—42) и „Пионер на руското културно проникване сред южните славяни през XVII в.“ (с. 43—48). В първата статия Б. Ст. Ангелов продължава линията на Словото, проследявайки проникването на едно интересно руско летописно съчинение в българската книжнина. Този летопис, писан през 1627 г., днес се съхранява в НБКМ „Кирил и Методий“ под № 774 и е неиз-

ползван в науката. С цел неговото въвеждане Б. Ст. Ангелов дава ново описание на съдържанието на ръкописа (макар, както той отбелязва, това да е правено вече от Б. Цонев), прави преглед на някои по-характерни статии, цитира приписката, известяваща годината, в която ръкописът със сигурност се е намирал в България — 1787. Авторът изнася и сведенията на Д. Йодов за друг един такъв руски летопис, също от 1627, чието местонахождение днес не е известно.

В кратката статия „Пионер на руското културно проникване сред южните славяни“ Б. Ст. Ангелов изнася една част от богатите сведения, с които разполага за личността на кюстендилския митрополит Михаил Келасийски, направил твърде много за запознаването на българската интелигенция с достиженията на руската литература през XVII в. Въз основа на някои приписки Б. Ст. Ангелов коригира мисълта на И. Иванов, според когото митрополит Михаил Коласийски посещава Русия само за да избегне от угнетелното турско робство.

Със статиите си „Похвала за цар Симеон и нейното проникване в старославянски творби“ (с. 7—15) и „Проникване на старобългарски съчинения в старата руска литература“ (с. 15—35) Б. Ст. Ангелов разглежда проблема за литературните взаимовръзки от нова гледна точка въздействието, което оказват някои старобългарски творби върху развитието на руската литература.

Похвалата за цар Симеон, макар и позната по малко преписи днес, е била широко разпространена в старите славянски литератури. Свидетелство за това са многобройните заемки, които в различни векове, от различни автори се правят от Похвалата. Именно такива примери изнася авторът, с които убедително доказва силното въздействие, което тази творба има върху развитието на старославянските литератури. Освен това, изтъквайки наличието на някои общи моменти между Похвалата и някои южнославянски съчинения (стихотворението за Стефан Лазаревич от Константин Костенечки, предговора към Йерусалимския типик и др.), той стига до логичния извод, че са съществували и южнославянски преписи на творбата (днес тя е известна само по руски преписи от XI и XV в.).

Подемайки изнесените от Д. С. Лихачов вести за влияние на Шестоднева на Иоан Екзарх върху Поучението на Владимир Мономах и Слово о погибели русской земли, Б. Ст. Ангелов ги допълва с нови сведения за заемки от старобългарски съчинения, проникнали в руски средновековни творби. Приведените примери показват силното влияние, което има Иоан Екзарх в руската литература — често се правят заемки и от прочутия му предговор към Небеса. Подобно е и влиянието на Григорий Цамблак — редица негови творби се използват от руски книжовници при създаването на нови, оригинални съчинения —

Иосиф Волоцки, Илия Псковски, монах Василей и др. Руските книжовници вмъкват в своите творби и пасаж от творчеството на Климент Охридски, Константин Преславски, Константин Костенечки и др. Освен преките, буквални заемки често се срещат случаи и на перифрази, вариации върху някои пасаж от посочените автори. Впрочем авторът изрично уточнява, че под заемки разбира „първо по-свободно предаване на зает пасаж от българско съчинение, и, второ — приведен цитат буквално или с малки езиково-стилни промени“ (с. 19). С изнесените тук примери Б. Ст. Ангелов разширява значително представите ни за проникването на старобългарски съчинения в старата руска литература.

Отделен кръг проблеми, предимно с теоретичен характер, разглежда авторът в статиите „Към въпроса за второто южнославянско влияние в Русия“ (с. 48—55), „За взаимните връзки на старите славянски литератури“ (с. 56—66) и „Из историята на литературните връзки между руси и южни славяни“ (с. 67—79). По-специално тези статии представяват задълбочени решения върху трудовете на Д. С. Лихачов „Некоторые задачи изучения второго южнославянского влияния в России“, на Н. К. Гудзий „Литература Киевской Руси и древнейшие инославянские литературы“ и на изследванията на М. Н. Сперански върху литературните връзки между руси и южни славяни. Разглеждайки въпросите, засегнати от авторите, Б. Ст. Ангелов дава висока оценка на достиженията им в областта на изследването на литературните взаимовръзки, като коригира някои неправилни схващания на Гудзий за обема на старобългарската литература, както и известна тенденция към подценяване значимостта на нашата литература.

Вещ познавач на проблемите около бележитото съчинение на Паисий Хилендарски „История славяноболгарская“, Б. Ст. Ангелов този път си поставя за задача да проследи зараждането и развитието на научния интерес сред руската славистика към тази основополагаща творба на новобългарската литература „История славяноболгарская и руската славистична наука“ (с. 132—158).

Пръв не само сред руските учени, но и изобщо в цялата славистична наука Ю. И. Венелин според проучванията на автора „забелязва съчинението на Паисий и проявява траен научен интерес към него“ (с. 132). По-скоро тук се касае до интерес на руския учен към български ръкописни книги изобщо, а не конкретно до Паисиевата творба. Това добре личи в изнесените от автора сведения от кореспонденцията на Венелин с Н. Палаузов, В. Е. Априлов, П. Ив. Соколов, М. Погодин и др. Независимо от това обаче усилията на неуморимия изследвач доведат до успех — през 1838 г. Априлов и Палаузов изпращат на Венелин препис от „История славяноболгарская“, изведен днес като Венелинов препис. За съжа-

ление самият Венелин не може да използва в своите изследвания получения препис, тъй като наскоро след това, в 1839 г., умира. „Независимо от това обаче, пише Б. Ст. Ангелов, Венелин има важна заслуга по отношение на Паисий Хилендарски — той пробудил в българската интелигенция интерес към историческите съчинения и изобико към старото ръкописно наследство. . . . Чрез писма и лични разговори безспорно Венелин е събудил интерес у руските учени към българската история, към българските ръкописни книги и по-специално към съчинението на Паисий“ (с. 141).

Един от тези, които под въздействието на Венелин проявяват подчертан интерес към българското ръкописно наследство, е неговият личен приятел В. И. Григорович. Неговата грижливо обмислена и подготвена експедиция в България дава очаквания резултат. Григорович сполучва да открие и пренесе много старобългарски ръкописи, между които и един препис от „История славянобългарска“, известен днес като Григоровичева преправка на Историята. Както личи обаче от някои архивни материали, изнесени от Б. Ст. Ангелов, В. И. Григорович още преди заминаването си в България е познавал Паисиевата творба по преписа на Априлов, т. нар. Жеравненски препис. Тъй като този препис днес е с неизвестно местонахождение, Б. Ст. Ангелов отново изнася бележките на Григорович за него, които се допълват от сведенията на Раковски от 1860 г. и са единствените известни данни днес за този ценен препис на Паисиевата творба.

По-нататък авторът изтъква заслугите на П. А. Лавров и А. Е. Викторов за популяризацията на „История славянобългарска“ сред славистичната наука. Особено ценен е приносът на О. М. Бодянски, издател на някои преводни летописни славянски съчинения, което определя и неговия интерес към „История славянобългарска“. Извън това Бодянски е известен изследвач на Кирило-Методиевото дело и сведенията, съдържащи се в Паисиевата история за славянските просветители, са причина той да се заинтересува от историята. Тезата си Б. Ст. Ангелов подкрепя с намиращия се в архива на Бодянски непълнен препис на „История славянобългарска“, а само на онези части, свързани с Кирил и Методий.

Авторът изнася сведения за още един препис с неизвестно днес местонахождение, за който не може със сигурност да се твърди дали е препис от Паисиевата история или е друго историографско съчинение. Става въпрос за оповестените от Вл. Ив. Ламански два преписа, открити от Гилфердинг по време на командировката му в Македония, от които единият се оказва „История во кратцѣ. . .“ от Йеросхимонах Спиридон.

Особено важни са сведенията на Б. Ст. Ангелов за открития от него през 1962 г. в сбирката на Ал. Д. Чертков препис от Паи-

сиевата история. Ръкописът обема 123 листа и е от средата на XIX в., но не е преработка, а препис, показващ здрава връзка със Софрониевия препис от 1765 г.

В резултат на натрупания богат материал руската славистична наука пристъпва към обобщаване на известните сведения за „История славянобългарска“. Б. Ст. Ангелов подробно се спира на публикацията на Вл. Ив. Ламански, който пръв обръща внимание на литературните качества на Историята. Макари и да не споменава нито името на Паисий, нито заглавието на творбата му, с обнародването на големи извадки от Паисиевото съчинение Ламански „в същност допринася най-много за популяризиране делото на Паисий сред руските учени, занимаващи се с въпроси на българската история и литература“ (с. 156).

Извършеното от руските учени-слависти поставя здрава основа за по-нататъшни изследвания върху творчеството на българския книжовник. И действително с книгата на А. Н. Робинсон съветската наука, творчески усвоила достиженията на предшествениците си, се придвижва далеч напред в изучаването на проблемите, свързани с Паисий и славянската историография въобще. Специално внимание обръща Б. Ст. Ангелов на онези места от изследването на А. Н. Робинсон „Историография славянското възрождение и Паисий Хилендарски“ (М., 1963), в които съветският учен здраво свързва съчинението на нашия книжовник с развитието на славянската историография от този период.

Книгата си Б. Ст. Ангелов завършва с изнасянето на интересни материали от архива на В. И. Григорович, свързани с българската литература, както и някои данни за личността на възрожденския български деец от Охрид д-р К. Робев.

Написан с голямо умение и вещина, богат на идеи за бъдещи изследвания, въоръжен с широк научен апарат, трудът на Б. Ст. Ангелов представлява ценен влог в изучаването на литературните взаимовръзки между руси и южни славяни.

Сергей Райчинов

„ЗА ЛИТЕРАТУРНИТЕ ЖАНРОВЕ ПРЕЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ“

С., БАН, 1979

Всяка книга, посветена на Възраждането — основополагащ за новата ни литература период — събужда интереса не само на тесните специалисти. Появата на колективен сборник за жанровете привлича интереса и от гледна точка на това, какво е съвременното решение на възловия въпрос на възрожденската, пък и въобще на новата ни литература: самозараждане или външно влияние определя ускореното и развитие. След първоначалното